

Любов Морозова – кандидат хімічних наук, старший викладач кафедри технології розведення, виробництва та переробки продукції дрібних тварин, Вінницький національний аграрний університет, м. Вінниця, Україна.

Коло наукових інтересів: прикладна хімія, теорія і практика викладання хімічних дисциплін у ЗВО аграрного профілю.

 lubovmorozova1982@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0001-9284-7951>

УДК 348.14/22:15.05

<https://doi.org/10.32405/2411-1317-2024-2-159-171>

ПРИНЦИПИ ПОБУДОВИ СУЧАСНОЇ СИСТЕМИ ВИЩОЇ АГРАРНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Анотація. У наш час нові завдання, поставлені Законом України «Про вищу освіту» перед вищою школою, вимагають пошуку шляхів вдосконалення навчального процесу у вищій школі. Перехід до реалізації нової парадигми вищої освіти означає оновлення всіх її сторін: змісту, форм організації, методів і засобів навчання, а найважливіше – підготовки конкурентноспроможних працівників. Нині навчальний процес у вищих навчальних закладах України став більш складним за своїми завданнями, інтенсивнішим за його змістом. Він вимагає глибокого педагогічного переосмислення закономірностей навчально-професійної діяльності, принципів і методів навчання та виховання, формування особистості майбутнього фахівця. Це зумовлено значними змінами в системі вищої освіти України: вдосконалилась її організаційна структура, з'явилися нові типи навчальних закладів, впроваджена система ступеневої підготовки фахівців тощо, що викликано підвищенням вимог до підготовки спеціалістів. Підготовка висококваліфікованих фахівців, здатних творчо вирішувати складні проблеми сьогодення, розглядається як один з вирішальних важелів подолання економічної кризи в Україні та виходу господарського комплексу на рівень високо розвинутих країн світу. Це повною мірою стосується вищої аграрної освіти, яка органічно пов'язана з суспільним виробництвом, забезпечує відтворення виробничого потенціалу держави та є важливим чинником підвищення продуктивності праці й забезпечення випуску якісної, конкурентоспроможної продукції. Виникає необхідність зростання рівня професійної підготовки майбутніх фахівців в процесі їх ступеневої підготовки. У цьому зв'язку в статті розглянуто підготовку майбутнього фахівця з вищою аграрною освітою в ракурсі досягнень педагогічної науки.

Демократичні процеси у державі вимагають розв'язання нових суспільних вимог до вищої освіти, як основи соціокультурного становлення особистості.

Ключові слова: вища освіта, навчально-виховний процес, демократизація, Болонський процес, інтеграційний процес, самовиховання.

Постановка проблеми. В Україні, як і в інших розвинутих країнах світу, вища освіта визнана однією із провідних галузей розвитку суспільства. Стратегічні напрями розвитку вищої освіти

визначені Конституцією України, Законами України «Про освіту», «Про вищу освіту» (Проект Закону України «Про вищу освіту» (нова редакція)), Національною доктриною розвитку освіти (Національна доктрина розвитку освіти у XXI столітті), указами Президента України (Указ Президента України «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» від 25 червня 2013 року № 344/2013), постановами Кабінету Міністрів України.

Вища освіта – це рівень освіти, який здобувається особою у вищому навчальному закладі в результаті послідовного, системного та цілеспрямованого процесу засвоєння змісту навчання, який ґрунтується на повній загальній середній освіті й завершується здобуттям певної кваліфікації за підсумками державної атестації. Вища освіта спрямована на забезпечення фундаментальної наукової, загальнокультурної, практичної підготовки фахівців, які мають визначати темпи і рівень науково-технічного, економічного та соціально-культурного прогресу, формування інтелектуального потенціалу нації на всебічний розвиток особистості як найвищої цінності суспільства. Вона має стати могутнім фактором розвитку духовної культури українського народу, відтворення продуктивних сил України (Алексюк, 1998).

Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу, підвищення освітнього рівня народу, забезпечення народного господарства кваліфікованими фахівцями. Основною метою діяльності вищого навчального закладу є забезпечення умов, необхідних для отримання особою вищої освіти, підготовка фахівців для потреб України.

Головними завданнями вищого навчального закладу є: – здійснення освітньої діяльності певного напрямку, яка забезпечує підготовку фахівців відповідних освітньо-кваліфікаційних рівнів і відповідає стандартам вищої освіти;

- здійснення наукової і науково-технічної (для вищих навчальних закладів третього і четвертого рівнів акредитації), творчої, мистецької, культурно-виховної, спортивної та оздоровчої діяльності;
- забезпечення виконання державного замовлення та угод на підготовку фахівців з вищою освітою;
- здійснення підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів та їх атестація в акредитованих вищих навчальних закладах третього та четвертого рівнів акредитації;
- вивчення попиту на окремі спеціальності на ринку праці і сприяння працевлаштуванню випускників;
- забезпечення культурного і духовного розвитку особистості, виховання осіб, які навчаються у вищих навчальних закладах, в душі українського патріотизму і поваги до Конституції України;
- підвищення освітньо-культурного рівня громадян (Вітвицька, 2003).

Вищий навчальний заклад – це освітній, освітньо-науковий заклад, який заснований і діє відповідно до законодавства про освіту, реалізує згідно з наданою ліцензією освітньо-професійні програми вищої освіти за певними освітніми та освітньо-кваліфікаційними рівнями, забезпечує навчання, виховання та професійну підготовку громадян відповідно до їх покликання, інтересів, здібностей та нормативних вимог у галузі вищої освіти, а також здійснює наукову і науково-технічну діяльність.

У структурі системи вищої освіти виокремлюють:

- державний вищий навчальний заклад, що фінансується з державного бюджету і підпорядковується відповідному центральному органу виконавчої влади;
- вищі навчальні заклади комунальної форми власності, засновані місцевими органами влади, що фінансуються з місцевого бюджету і підпорядковані місцевим органам влади;
- вищі навчальні заклади приватної форми власності, засновані на приватній власності і підпорядковані власникові (Бакіров, 2007).

Мета дослідження. Аналіз поняття «вища освіта», характеристика принципів системи вищої освіти, систематизація знань щодо демократизації навчально-виховного процесу в сучасних умовах, використання організаційних форм та засобів освіти в педагогічному процесі, роль виховання і самовиховання у становленні особистості фахівця з вищою освітою аграрного профілю.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасні вимоги ринку праці до професійної підготовленості фахівців-аграріїв різноманітних спеціальностей зростають залежно від темпів оновлення видів продукції, обладнання і технологічних процесів. У зв'язку з цим підвищуються вимоги до творчої обдарованості і гнучкості спеціалістів, їхньої багатогранності та здатності до динамічної трансформації. Такі фахівці мають володіти комплексом професійних знань, умінь та навичок, що відповідають інтенсифікації виробництва, передовим досягненням науки і техніки. Вони мають бути здатними творчо вирішувати сучасні проблеми, брати на себе роль лідера, вести за собою інших. Наведені вище вимоги зумовлюють необхідність формування у майбутніх керівників і спеціалістів виробництва досвіду педагогічної діяльності в системі їхньої професійної підготовки (Дмитренко, Яресько, 2014).

Відповідно до Закону України «Про освіту» (стаття 6) система вищої освіти України ґрунтується на таких принципах:

1. Доступність для кожного громадянина усіх форм і типів освітніх послуг, що надаються державою. Цей принцип передбачає вільний вибір громадянами будь-якого типу вищого навчального закладу на рівних умовах та правах на навчання чоловіків і жінок. Реалізується він через можливість безплатного навчання в усіх типах державних навчальних закладів, забезпечення студентів стипендією.

2. Рівність умов кожної людини для повної реалізації її здібностей, таланту, всебічного розвитку. Навчальні плани вищих закладів освіти охоплюють цикли предметів, які передбачають не лише належну професійну підготовку майбутніх фахівців певного профілю, а й їх всебічний розвиток. З метою інтенсивного розвитку здібностей і талантів передбачено предмети, які студенти можуть обирати самостійно. На це спрямовані й різні форми позанавчальної виховної роботи.

3. Гуманізм, демократизм, пріоритетність загальнолюдських духовних цінностей. Навчально-виховний процес має орієнтуватися на зміцнення єдності народу, людини і держави. Водночас процес навчання і виховання повинен сприяти самопізнанню й самореалізації кожного індивіда, вибору ним шляху до здійснення мети – особистої і загальнонародної. Педагоги й студенти є повноправними суб'єктами системи освіти. Кожен з них може брати участь у розв'язанні проблем навчально-виховного процесу в межах своєї компетенції, має право вибору навчального закладу та індивідуальних форм досягнення мети.

4. Органічний зв'язок освіти з національними історією, культурою, традиціями. Цей принцип реалізується через національну спрямованість виховання. Він передбачає необхідність оволодіння історією і культурою народу, рідною мовою, а також прищеплення шанобливого ставлення до національно-етнічної обрядовості всіх народів, що населяють Україну.

5. Незалежність освіти від політичних партій, громадських і релігійних організацій. Реалізація цього принципу забезпечується конституційною вимогою про недопустимість утручання у навчально-виховний процес закладу освіти політичних, громадських і релігійних об'єднань.

6. Науковий, світський характер освіти. В українському вищому навчальному закладі навчання має світський характер. На всіх етапах навчання і виховання студенти здобувають наукові знання про природу, суспільство, науку, культуру, формуючи на їх основі науковий світогляд, моральні, правові, естетичні та інші цінності.

7. Інтеграція з наукою і виробництвом. Цей принцип передбачає вивчення наукових здобутків, постійне вдосконалення освіти на основі найновіших досягнень науки, техніки, культури, посилення світоглядних функцій навчання. Поєднання освіти з виробництвом має не лише виховний ефект, а й економічний, оскільки є засобом всебічного розвитку особистості молоді людини.

8. Взаємозв'язок із наукою інших країн. Освіта в нашій державі будується на інтенсивному використанні досягнень світової науки щодо вдосконалення змісту і технології навчання,

підготовки висококваліфікованих спеціалістів. Важливими її завданнями є організація спільних досліджень з іноземними науковцями, виведення української науки на міжнародний рівень.

9. Гнучкість і прогностичність системи освіти. Цей принцип передбачає варіативність, саморегуляцію і безперервне оновлення національної освіти, її адаптацію до нових вимог розвитку нашого суспільства.

10. Єдність і наступність системи освіти. Українська система вищої освіти побудована на принципі послідовності та наступності навчання в усіх ланках і має єдину мету – підготовку висококваліфікованого спеціаліста. Єдність мети освіти забезпечує внутрішню єдність структури й організаційних основ системи освіти.

11. Безперервність і різноманітність системи освіти. Безперервність освіти реалізується шляхом узгодження змісту й координації навчально-виховної діяльності на різних ступенях освіти, що функціонують як продовження попередніх та передбачають підготовку студентів до можливого переходу на наступні ступені.

12. Поєднання державного управління і громадського самоврядування в освіті. Цей принцип полягає у розподілі функцій в управлінні освітою між державними органами та органами самоврядування (Закон України «Про освіту» 19.07.2002 (із змінами і доповненнями)).

Формування й реалізація принципів побудови освіти в Україні ґрунтується на загальнолюдських цінностях, основоположних засадах організації освітньої діяльності загалом, традиціях вітчизняної вищої школи, врахуванні головних завдань, які освіті необхідно розв'язувати на сучасному етапі.

Освіта має побудову образу «Я» за образом культури, її відтворення і розвитку, розглядається в трьох взаємопов'язаних аспектах: як освітня система, освітній процес і результат цього процесу.

Освіта як система. Освіта – це соціальний інститут, покликаний відтворювати культуру шляхом постійної передачі соціально значимого досвіду попередніх поколінь наступним. Стосовно індивідуального розвитку такий процес трактується як становлення особистості відповідно до генетичної та соціальної програми. Освіта є складною системою. Вона характеризується метою виховання, змістом, структуральними навчальними планами і програмами, які успадковують попередні рівні освіти та прогнозують наступні. Системотвірним компонентом освітньої системи є мета, тобто відповідь на питання: яку людину вимагає та чекає суспільство на даному етапі його історичного розвитку.

Освіта як система розглядається в трьох вимірах, якими є:

1. Соціальний масштаб розгляду: освіта в світі, освіта у певній країні, суспільстві, регіоні, навчальному закладі, установі та ін. Сюди віднесено також систему державної, приватної, суспільної, клерикальної (церковної, духовної) тощо освіти.

2. Ступінь освіти: дошкільне виховання; загальна середня освіта з її внутрішньою градацією на початкову, основну, повну; професійна освіта, вища освіта з різними рівнями: бакалавратом, магістратурою; післядипломна освіта: підвищення кваліфікації, аспірантура, докторантура.

3. Профіль освіти: загальна, спеціальна (математична, гуманітарна, природничо-наукова тощо). Педагогічний процес проходить у певних організаційних формах (індивідуальних, групових, колективних) із залученням самих різноманітних засобів освіти – навчальних і методичних текстів, наочних посібників, комп'ютерів з відповідним технічним та програмно-педагогічним забезпеченням, технічних аудіо- і відеозасобів, апаратури дистанційного (телекомунікаційного) навчання тощо.

Освіта як процес. Освіта за самою своєю суттю – це процес. Процес руху від мети до результату, процес суб'єктно-об'єктного та суб'єктно-суб'єктної взаємодії педагогів зі студентами, коли останній є здебільшого слухач активний, глибоко і всебічно приймає участь у процесі навчання та самонавчання, виховання і самовиховання, розвитку і саморозвитку перетворюється з досить пасивного об'єкта діяльності педагога вповноправного співучасника, іншими словами, на суб'єкта педагогічної взаємодії. Причому взаємодія (спілкування, комунікації) не тільки педагога зі студентами, але й студентів один з одним. Функціонування і розвиток

освітньої системи здійснюється в освітньому процесі навчання і виховання людини, конкретніше – у педагогічному процесі.

Розгляд освіти як процесу передбачає розмежування двох його сторін – діяльності педагога і діяльності студентів. З боку викладача освітній процес є єдністю навчання і виховання, з боку студента – засвоєнням знань, практичних дій, виконанням навчальних, дослідницько-перетворюючих, пізнавальних завдань, а також особистісних та комунікативних тренінгів.

Освіта як процес не припиняється до кінця свідомого життя людини. Вона безперервно видозмінюється за цілями, змістом, формами, методами.

Освіта як результат розглядається в двох аспектах: у плані результату системи, фіксованого у формі стандарту і в плані самої людини, яка пройшла навчання у певній освітній системі. У другому плані результатом освіти є сама людина, її досвід як сукупність сформованих особистісних якостей, знань та умінь, що дозволяє їй адекватно діяти в динамічних умовах життя. Результатом освіти цього плану є освіченість (Буряк, 2007).

Три якості – широке знання, звичка мислити й благородність почуттів – необхідні для того, щоб людина була освіченою в повному розумінні слова.

Отже, освіта як суспільно організований, нормований і цілісний процес засвоєння культури є, насамперед, процесом виховально-освітнім. Саме тому він покликаний реалізувати мету виховання, визначену сучасним українським суспільством.

За сучасних умов реформування вищої школи в Україні провідним принципом є *принцип демократизації*. Цей принцип знайшов своє закріплення як у Законі України «Про освіту» (1996), так і у Державній національній програмі «Освіта» (Україна XXI століття).

Основні складові *принципу демократизації*:

- децентралізація;
- регіоналізація в управлінні освітою;
- автономізація навчально-виховних закладів у вирішенні основних питань діяльності;
- поширення альтернативних (приватних) навчально-виховних закладів;
- перехід до державно-громадської системи управління освітою (участь батьків, громадськості, церкви);
- співробітництво «викладач-студент» у навчально-виховному процесі;
- оновлення змісту навчання, підвищення його освітніх, розвивальних і виховних функцій;
- удосконалення методів та форм організації навчання;
- розробка й впровадження інновацій у сфері перевірки, оцінки і контролю знань;
- удосконалення педагогічної майстерності педагога;
- утвердження нового педагогічного мислення та демократичних засад навчання (Концептуальні засади демократизації та реформування освіти в Україні, 1997).

Необхідно розрізняти кілька ключових структурних аспектів демократизації освіти. Це *демократизація управління освітою* і *демократизація навчально-виховного процесу*. З іншого боку, це демократизація управління освітньою галуззю – і демократизація управління окремим навчальним закладом. Це також демократизація змісту освіти – і посилення демократичності її структури і форм.

На рівні управління освітньою галуззю ключові чинники демократизації виражені в таких твердженнях:

- вплив загальноосвітніх тенденцій глобалізації на національну систему освіти;
- вплив демократизації українського суспільства на систему освіти;
- визнання прав усіх етнічних спільнот на збереження і розвиток своєї самобутності і культури в сучасній освіті;
- відповідність підготовки фахівців інтересам перш за все регіону, а вже потім держави;
- деполітизованість сучасної освіти;
- університетська автономія (надання університетам більшої незалежності з боку держави у вирішенні питань);

- вплив приєднання української системи вищої освіти до Болонського процесу на процес демократизації освіти (Нагаєв, 2015).

Серед тенденцій останнього десятиліття можна виявити низку головних, які найбільш сильно впливають на процеси демократизації освітньої галузі в Україні. Основними з них є:

- 1) отримана можливість навчатись одночасно у кількох вищих навчальних закладах;
- 2) перехід вищих начальних закладів до ринкових відносин, наявність конкуренції між ними, яка сприяє підвищенню якості навчання і виховання студентів;
- 3) впровадження дистанційних форм навчання;
- 4) різноманітність освітніх закладів, з яких учні або студенти можуть обирати, де їм отримати освіту.

Менш впливовими є такі фактори, які стали доступними в останнє десятиліття чи близько того:

- 1) кредитування навчання молоді;
- 2) перепідготовка кадрів та підвищення кваліфікації за допомогою другої вищої освіти;
- 3) соціальна корекція безробітних та ін. (Ніколаснко, 2005).

На рівні управління окремим навчальним закладом ключовими чинниками є такі:

- вплив дисциплін за вибором студентів на процес демократизації освіти;
- вплив можливості обирати індивідуальний графік відвідування занять на процес демократизації освіти;
- вплив інноваційних методик проведення занять на процес демократизації освіти;
- планування роботи закладами освіти, вирішення питань навчально-виховної, методичної, економічної, фінансово-господарської діяльності;
- доцільність введення більшої кількості годин консультацій, індивідуальної роботи викладача зі студентами як альтернативного варіанту традиційним колективним формам навчання, лекціям та семінарським заняттям;
- агенти і способи впровадження громадянської освіти (Вітвицька, 2003).

Певним протиставленням є *демократизація навчально-виховного процесу* (протиставленням – тому, що окреслені засоби демократизації управління відносять до менеджменту освіти, а демократизація самого навчання – до педагогічної галузі).

Демократизація навчання – це впровадження демократичних засад у спільну діяльність викладача і студентів на заняттях. Вона докорінно змінює взаємовідносини між викладачем та студентами, тобто змінює традиційну систему «суб'єкт-об'єктних» відносин на «суб'єкт-суб'єктні». Демократизація навчання передбачає формування демократичного стилю спілкування викладача зі студентами, який забезпечує студентам максимальну самостійність (ставити мету та завдання навчання, шукати шляхи їх досягнення, вибирати зміст, форми, методи та засоби навчання, виробляти уміння та навички систематизувати і узагальнювати навчальну інформацію, робити висновки, оцінювати та коригувати результативність навчально-пізнавальної діяльності). Роль викладача при цьому зводиться до заохочення ініціативи студентів, створення доброзичливого мікроклімату, де панують пропозиції, поради, прохання, повага до думки та переконань інших (Лузан, 1997).

Демократизація навчально-виховного процесу реалізується в процесі навчання за допомогою різних форм і методів. Серед них важливе місце посідають: рольова гра, диспут, змагання, тобто такі форми і методи, які максимально сприяють формуванню самостійності студентів, їх самовираженню та самоутвердженню. Використання викладачем зазначеного широкого спектру методів навчання реально забезпечує доступність знань для широкого кола студентів різного рівня успішності і можливості народження інноваційних ідей, а отже, реально розширює сферу демократизму в закладі вищої освіти. Корисною формою розвитку самостійності та демократичності студентів є залучення їх до оцінювання навчальної діяльності студентів групи та її результативності. Це сприяє формуванню в студентів почуття такту, міри, об'єктивності, умінь доводити, переконувати, спілкуватися. Потребують перегляду й такі форми активізації діяльності

студентів на занятті як виконання ними ролі консультанта, помічника викладача, лаборанта, кіно-демонстратора тощо (Нагаєв, Портян, 2018).

Болонський процес як засіб інтеграції та демократизації вищої освіти упродовж останнього десятиріччя наполегливо наближається до європейських стандартів. Процес об'єднання Європи, його поширення на Схід і країни Прибалтії супроводжується формуванням спільного освітнього і наукового простору, розробкою єдиних критеріїв і стандартів у цій сфері в масштабах усього континенту. Україна зробила важливий крок, приєднавшись до Болонської декларації на конференції міністрів європейських країн (м. Берген, Норвегія, 19 травня 2005 р.). Основна ідея цього документу – двоступенева структура вищої освіти, використання системи кредитів ЄCTS, міжнародне визнання бакалавра як рівня вищої освіти, що надає особі кваліфікацію та право продовжувати навчання за програмами магістра в інших європейських країнах (Гончаров, Мошинський, 2005).

Важливо зазначити, що метою Болонського процесу є:

- 1) підвищити якість освітніх послуг та набути європейською освітою незаперечних конкурентних переваг;
- 2) розширити доступ до європейської освіти;
- 3) сформувати єдиний ринок праці вищої кваліфікації в Європі;
- 4) розширити мобільність студентів та викладачів;
- 5) прийняти порівнювану систему ступенів вищої освіти з видачею зрозумілих у всіх країнах Європи додатків до дипломів;
- 6) підвищити рівень конкурентоспроможності Європейської системивищої освіти (Дмитриченко, 2007).

Зосередимось на актуальних *принципах Болонського процесу*:

1. Уведення двох циклів навчання. Перший – отримання ступеня бакалавра з тривалістю навчання 4 роки. Другий – надання ступеня магістра (1–2 роки навчання після бакалаврату) або для одержання ступеня доктора.

2. Уведення кредитної системи. Пропонується ввести у всіх національних системах освіти єдину систему обліку трудомісткості навчальної роботи в кредитах. Систему пропонується зробити накопичуваною, здатною працювати в рамках концепції «навчання протягом усього життя».

3. Контроль якості світи. Оцінювання якості освіти буде ґрунтуватися не на тривалості або змісті навчання, а на тих знаннях, уміннях та навичках, які набули випускники. Оцінку будуть давати незалежні акредитаційні агентства.

4. Розширення мобільності. Передбачається на основі виконання попередніх пунктів розвитку мобільності студентів та викладацького складу.

5. Забезпечення працевлаштування випускників. Проголошується орієнтація ЗВО на кінцевий результат: знання випускників повинні застосовуватись і використовуватись у всій Європі.

6. Забезпечення привабливості європейської системи освіти. Одним із завдань, що мають бути вирішені в ході Болонського процесу, залучення до Європи велику кількість студентів з інших регіонів світу.

7. Вища освіта повинна ґрунтуватися на наукових дослідженнях. Викладачі повинні обов'язково мати тему наукових досліджень і пов'язувати її з навчальним процесом, залучати студентів до науково-дослідної роботи. Усі зазначені принципи ґрунтуються на основі статуту європейських університетів XIX ст., який визначає три основні функції ЗВО: 1) освітня (просвітницька, виховна); 2) культурологічна; 3) наукова (Степко, Болубаш, 2004).

Щодо перспектив Болонського процесу для української студентської олоді варто виокремити такі:

- підвищення якості освіти, що знаходить своє відображення в посиленні пошукової, творчої діяльності студентів;
- активне включення студентів до самостійної професійно-орієнтованої діяльності;
- впровадження гнучкої взаємодії теоретичних, прикладних і практичних аспектів навчання;

- забезпечення взаємного визнання дипломів на європейському рівні;
- підвищення мобільності в європейському просторі для студентів;
- конкурентоспроможність на європейському і світовому ринках праці;
- забезпечення працевлаштування випускників, тобто поступове вирішення проблеми розриву зв'язків між сферою освіти та ринком праці (Козаченко, 2005).

Сучасні загально-цивілізаційні тенденції розвитку системно впливають на реформування системи освіти України, яка передбачає:

- перехід до динамічної ступеневої системи підготовки фахівців, що дасть змогу задовольняти можливості особистості в здобутті певного освітнього та кваліфікаційного рівня за бажаним напрямком відповідно до її здібностей, та забезпечити її мобільність на ринку праці;
- формування мережі вищих навчальних закладів, яка за формами, програмами, термінами навчання і джерелами фінансування задовольняла б інтереси особи та потреби кожної людини і держави в цілому;
- підвищення освітнього і культурного рівня суспільства, створення умов для навчання протягом усього життя;
- піднесення вищої освіти України до рівня вищої освіти в розвинутих країнах світу та її інтеграція у міжнародне науково-освітнє співтовариство. Розвиток України визначається у загальному контексті Європейської інтеграції з орієнтацією на фундаментальні цінності загальносвітової культури: парламентаризм, права людини, права національних меншин, лібералізацію, свободу пересування, свободу здобуття освіти будь-якого рівня та інше, що є невід'ємним атрибутом громадянського демократичного суспільства (Степко, Клименко, 2004).

Інтеграційний процес полягає у впровадженні європейських норм і стандартів в освіті, науці і техніці, поширенні власних культурних і науково-технічних здобутків в ЄС. У кінцевому підсумку такі кроки спрацюватимуть на підвищення в Україні європейської культурної ідентичності та інтеграцію до загальноєвропейського інтелектуально-освітнього та науково-технічного простору. Виконання даного завдання передбачає взаємне зняття будь-яких принципових, на відміну від технічних, обмежень на контакти та обміни і поширення інформації (Бакіров, 2007).

Філософія сучасної освіти. Національна доктрина розвитку освіти в Україні стверджується, що глобалізація, зміна технологій, перехід до постіндустріального, інформаційного суспільства, утвердження пріоритетів сталого розвитку, інші властиві сучасній цивілізації риси зумовлюють розвиток людини як головну мету, ключовий показник і основний важіль сучасного прогресу. Нині відбувається становлення нової системи освіти і виховання, орієнтованих на входження України у світовий освітній простір. Цей процес супроводжується істотними змінами в педагогічній теорії і практиці навчально-виховного процесу. Відбувається зміна виховної парадигми, яка отримала назву гуманно-особистісна. Пропонуються інші зміст, інші підходи, інше право, інші відносини, інше поводження, інший педагогічний менталітет: і

- застосування на вищих рівнях освіти і виховання принципу «від майбутнього до сучасного»; підготовка молоді до інноваційної діяльності, безперервної самоосвіти, трансформації суспільства і збереження природного довкілля за умови утворення і формування «людства» як здатної до усвідомлених дій реальної єдності;
- метою виховного процесу стає розвиток індивідуальності кожного учасника педагогічного процесу, становлення його особистості, збагачення ціннісно-смыслові сфери; формування національних і загальнолюдських цінностей;
- орієнтація на формування вільної людини, здатної до критичного аналізу і розв'язування багатofакторних проблем, до самостійної діяльності у швидкозмінному демократичному суспільстві;
- виховання відроджується національним за характером і змісту та демократичним по формі; навчання і виховання будується на основі природних здібностей кожної дитини;
- інноваційність стає визначальним аспектом розвитку освіти і виховання;

- традиційні способи інформації – усна і письмова мова, телефонний і радіозв'язок поступають місцем комп'ютерним засобам, використанню телекомунікаційних мереж глобального масштабу;
- особлива роль приділяється духовному становленню вихованців, моральному вигляду молодого покоління громадян України;
- пропаганда та ствердження здорового способу життя;
- найважливішої складової педагогічного процесу набувають особистісно зорієнтовані технології індивідуально-орієнтованої взаємодії викладача зі студентами; активні і діяльні форми «спільного» виховання і навчання, завдяки об'єднанню зусиль вихованців та вихователів з метою розвитку критично-креативних здібностей дітей і молоді як «людей відповідальних», здатних розв'язувати особисті і глобальні проблеми;
- широкого впровадження одержують у виховній роботі такі психологічні механізми розвитку як самоуправління, ідентифікація, емпатія, рефлексія, внутрішній контроль і самодисципліна та ін.;
- поглиблюється інтеграція виховних факторів: університету, родини, мікро- і макросоціуму; батьки і громадськість стають активними партнерами педагогічних професіоналів у освітньому процесі;
- освіта збагачується новими процесуальними вміннями, розвитком здібностей оперування інформацією, творчим рішенням проблем науки і ринкової практики з акцентом на індивідуалізацію освітньо-виховних програм.

Закономірності виховного процесу описують внутрішні його суттєві суперечності, інваріантні зв'язки та взаємозв'язки.

Перша група закономірностей (за загальними внутрішніми суперечностями):

- зв'язки і суперечності між цілями і характером досягнення їх в системі суспільного, університетського, сімейного виховання та самовиховання;
- зв'язки і суперечності між вимогами, які ставляться суспільством і державою до особистості і колективу, та соціальним досвідом і можливостями задовольнити ці вимоги;
- зв'язки і суперечності між новими потребами та інтересами студентів і рівнем готовності останніх до реалізації їх, що визначається досягнутою культурою діяльності і людських відносин;
- зв'язки і суперечності між авторитарними відносинами та відносинами співробітництва і співдружності в суспільстві і колективі.

Друга група закономірностей (за інваріантними зв'язками у процесі взаємодії компонентів процесу):

- зв'язки між процесами виховання, навчання і розвитку як компонентами цілісного педагогічного процесу;
- зв'язки між процесами виховання і самовиховання, освіти і самоосвіти, викладання і учіння, педагогічним керівництвом і творчою активністю виховуваних в умовах співробітництва і співдружності їх учасників;
- зв'язки між характером творчої діяльності в основних її видах, ставленням до навколишньої дійсності й себе та досягнутими результатами розвитку особистості і колективу;
- зв'язки між вихованням, навчанням, суспільно цінною продуктивною працею та підготовкою до повноцінного життя і творчої практичної діяльності (Лозова, Троцько, 1997).

Демократизація українського виховання полягає у тому, що виключає авторитарний стиль виховання, жорстокість вимог, упередженість і надмірну різкість у критиці вад характеру вихованця. Принцип демократизації відбиває співробітництво у виховній роботі, головну роль, у якій відіграє викладач. Він планує, спрямовує і координує виховний процес. Тому демократизація виховання не дає вихованцям права на анархію та всюдозволеність, а вимагає від них значно більшої самостійності і творчості. Тому, у сучасному суспільстві йде інтенсивний процес розвитку демократизації на основі правди, гласності, критики та самокритики.

XXI століття – це час демократичних змін у всіх сферах, передусім української вищої освіти, зокрема українського виховання.

На основі виховання, виникає якісно новий етап у розвитку особистості – *самовиховання*, що відкриває нові можливості у взаємодії із зовнішнім світом шляхом усвідомлення особистістю себе, місця в навколишньому світі та власної поведінки у ньому. Визначив особливості самовдосконалення, відомий український психолог Г. Костюк писав: «Самовиховання – вища форма виявлення саморуху особистості, що розвивається, в якій вона виступає суб'єктом свого розвитку».

У структурному відношенні самовиховання людини становить єдність трьох складових:

- пізнавальної (самопізнання),
- емоційно-оцінювальної (самоствлення),
- дієво-вольової, регулятивної (саморегуляція).

Завершальний етап формування особистості міцно пов'язаний із триединою основою цілей виховання – вихованням інтелектуальної, емоційної, вольової її сфер. Однак провідною у самовиховуючому процесі є вольова сфера, яка забезпечує саморегуляцію внутрішнього світу людини згідно з оточуючою дійсністю.

Провідні функції волі – це забезпечення психічної саморегуляції поведінки і діяльності, керування психічними станами, зміна діяльності в зв'язку з обставинами, зв'язок між внутрішнім станом і середовищем – у даному випадку повністю знаходять своє самовираження. Воля активізує особистість у зв'язку з її цілями, установками, мотивами поведінки, завданнями практичної діяльності. Воля виступає як основний механізм процесу самовиховання, у поєднанні з емоціями виконує у духовному світі особистості регулятивні функції і завжди пов'язана з моральністю та інтелектом.

Усвідомлене самовиховання здійснюється у трьох основних напрямках:

- розвиток моральних і емоційально-вольових рис і якостей;
- вдосконалення розумових здібностей і процесів;
- фізичне загартування і зміцнення здоров'я.

Залежно від цілей і завдань самовиховання може бути епізодичним і систематичним, позитивно і негативно спрямованим. Але чим швидше людина сформує в себе особистісно та соціально цінні якості, тим менше зусиль докладатиме для того, щоб постійно підтримувати їх, удосконалювати себе у фізичному, моральному та духовному аспектах. Самовиховання може бути також частковим і тотальним, тобто спрямованим на формування або викорінення яких-небудь окремих рис особистості або на всебічний її розвиток. Нарешті, самовиховання може бути індивідуальним і колективним, тобто воно може здійснюватись окремими індивідами самостійно, а також у колективі. За основними напрямками самовиховання, як і виховання, може поділятися на розумове, моральне, трудове, фізичне, естетичне.

У сучасній педагогічній науці виділяють такі найважливіші ознаки самовиховання:

- одночасне психологічне і соціальне явище, де вирішальна роль належить соціальним факторам, оскільки вимагає соціалізації особистості;
- прояв активної життєвої позиції особистості стосовно себе і тієї діяльності, якою вона займається.

Самовиховання має потребу:

- активного усвідомлення особистістю свого «Я» (самосвідомість);
- відносин з оточуючим світом (світогляд);
- життєвого досвіду;
- процесу роботи над собою.

Самовиховання вимагає активного самокерівництва своєї поведінки, планування способу життя, діяльності, потребує інтенсивної психічної активності особистості (уяви, пам'яті, уваги тощо). Самовиховання пов'язане із вихованням, виступає як його продовження. Виникаючи в процесі виховання, тобто в результаті зовнішніх впливів, самовиховання у розвитку проходить ряд етапів:

- усвідомлення власних дій та якостей через зовнішню оцінку;
- самоаналіз і самооцінка своїх дій і якостей;

- потреба відповідати самооцінці;
- складання програми самовиховання;
- діяльність з самовиховання та самовдосконалення (Костюк, 1989).

Отже, *самовиховання* – це систематична, послідовна робота особистості з удосконалення своїх позитивних і усунення негативних якостей. Тільки чітко визначившись у своїх сильних і слабких сторонах, людина ставить завдання розвинути себе, збагатити свій творчий потенціал – здібності, потреби, смаки, інтереси, цінні особливості характеру, волю, духовний світ, моральні якості, одночасно усуваючи свої недоліки. Але оскільки в основі кожної особистісної якості лежать звички, то самовиховання і становить формування позитивних звичок і викорінювання шкідливих, що перешкоджають у житті.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Вищенаведене свідчить, що у галузі вищої освіти України необхідне здійснення важливих реформ, оскільки вітчизняна система вищої освіти радикально відрізняється від європейської. Найбільша та найсуттєвіша відмінність – це, по-перше, фундаментальна глибина знань на відміну від вузькоспеціалізованої європейської освіти; по-друге, низька спроможність практичного використання набутих знань і вмій.

Варто зауважити, що Болонський процес проголошено як добровільний, який ґрунтується на цінностях європейської освіти і культури, такий, що не нівелює національні особливості освітніх систем різних країн Європи, а спрямований на їх гармонійне поєднання. Однак добровільність цієї освітньої реформи для України є умовною, оскільки вітчизняні прагнення щодо вступу до Європейського Союзу автоматично відхиляють будь-які альтернативи Болонському процесу. Цей процес для системи вищої аграрної освіти є непростим, враховуючи глибинні традиції у галузі фундаментальної освіти. Саме тому необхідним є не лише переймання зарубіжного досвіду, а й подання пропозицій європейському співтовариству щодо власних досягнень у галузі освіти. Отже, викладені вище аргументи визначають закономірність приєднання України до Болонського процесу й реформування вищої освіти. Тому стратегією розвитку освітньої системи в умовах Болонського процесу має бути не формальна узгодженість норм і принципів, а її глибока модернізація на основі національних інтересів і потреб української економіки.

Однією з основних причин загострення проблеми кадрового забезпечення є недосконалість педагогічного складника підготовки кадрів, зокрема, при організації навчального процесу недостатньо враховуються особливості психології молоді, вплив активних методів навчання на розвиток творчої особистості тощо. За цих умов педагогічна система ЗВО має адекватно реагувати на соціальне замовлення, сприяти активізації навчально-творчої діяльності студентів і формуванню на цій основі творчої особистості фахівця.

Використані джерела

- Алексюк, А. (1998). Педагогіка вищої освіти: Історія. Теорія. Київ: Либідь, 558 с.
- Бакіров, В. (2007). На шляху до нової парадигми університетської освіти. Новий колегіум, 1, 15–18.
- Буряк, В. (2007). Методологічний аспект побудови навчального процесу. Вища школа, 1, 10–19.
- Вітвицька, С. (2003). Основи педагогіки вищої школи: методичний посібник для студентів магістратури. Київ: Центр навчальної літератури.
- Гончаров, С., Мошинський, В. (2005). Вища освіта України і Болонський процес. Рівне: НУВГП.
- Дмитренко, Т., Нагаєв, В. (1998). Проблеми самоорганізації навчально-творчої діяльності студентів в умовах модульно-рейтингового навчання. Педагогіка та психологія: збірник наукових праць ХДПУ, 8, 12–16.
- Дмитренко, Т., Ярьсько, К. (2014). Розвиток творчого потенціалу майбутнього фахівця: монографія. Херсон: ПП Вешемірський В. С.
- Дмитриченко, М. (2007). Вища освіта і Болонський процес: навчальний посібник. Київ: Освіта України.
- Закон України «Про освіту» 19.07.2002 (із змінами і доповненнями). <https://ips.ligazakon.net/document/T172145?an=1>.

- Козаченко, О. (2005). Болонський процес в дії. *Україна – суб'єкт європейського освітнього простору*. Київ: Видавництво Європейського університету, 29–32.
- Козлова, Г. (2014). *Методика викладання у вищій школі: навчальний посібник*. Одеса: ОНЕУ.
- Концептуальні засади демократизації та реформування освіти в Україні. Всеукраїнське Педагогічне Товариство ім. Григорія Ващенко. (1997). Київ: Школяр.
- Костюк, Г. (1989). *Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості*. Київ.
- Лозова, В., Троцько, Г. (1997). *Теоретичні основи виховання і навчання: навчальний посібник*. Харків: «ОВС».
- Лузан, П. (1997). Цілеспрямоване формування навчально-пізнавальної активності студентів. *Науковий вісник НАУ*, 1, 33–39.
- Нагаєв, В. (2012). *Дидактичні засади впровадження дворівневої педагогічної технології управління навчально-творчою діяльністю студентів вищих навчальних аграрних закладів: монографія*. Харків: Колегіум.
- Нагаєв, В. (2015). *Університетська освіта: навчальний посібник*. Харків: Смуґаста типографія.
- Нагаєв, В., Портян, М. (2018). *Методика викладання у вищій школі: навчальний посібник*. Харків: Стильна типографія.
- Національна доктрина розвитку освіти у XXI столітті. <http://univd.edu.ua/index.php?id=99&lan=ukr>
- Ніколаєнко, С. (2005). *Вища освіта – джерело соціально-економічного і культурного розвитку суспільства*. Київ: Знання.
- Проект Закону України «Про вищу освіту» (нова редакція). <http://nmu.ua/legis3.php>
- Степко, М., Болубаш, Я. (2004). *Модернізація вищої освіти України і Болонський процес*. Київ: МОНУ.
- Степко, М., Клименко, Б. (2004). *Болонський процес і навчання впродовж життя: монографія*. Харків: НТУ, «ХП».
- Указ Президента України «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» від 25 червня 2013 року № 344/2013 <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>

References

- Aleksiuik, A. (1998) *Pedahohika vyshchoi osvity: Istoriia. Teoriia*. Kyiv: Lybid. (in Ukrainian).
- Bakirov, V. (2007) *Na shliakhu do novoi paradyhmy universytetskoï osvity. Novyi kolehium*. 1. 15–18. (in Ukrainian).
- Buriak, V. (2007) *Metodolohichniy aspekt pobudovy navchalnoho protsesu. Vyshcha shkola*. 1. 10–19. (in Ukrainian).
- Dmytrenko, T., Nahaiev, V. (1998) *Problemy samoorganizatsii navchalno-tvorchoi diialnosti studentiv v umovakh modulno-reitynhovoho navchannia. Pedahohika ta psykholohiia: zbirnyk naukovykh prats KhDPU*. 8. 12–16. (in Ukrainian).
- Dmytrenko, T., Yaresko, K. (2014) *Rozvytok tvorchoho potentsialu maibutnoho fakhivtsia: monohrafiia*. Kherson: PP Veshemyrskyi V.S. (in Ukrainian).
- Dmytrychenko, M. (2007) *Vyshcha osvita i Bolonskyi protses: navchalnyi posibnyk*. Kyiv: Osvita Ukrainy. (in Ukrainian).
- Honcharov, S., Moshynskyi, V. (2005) *Vyshcha osvita Ukrainy i Bolonskyi protses*. Rivne: NUVHP. (in Ukrainian).
- Kostiuk, H. (1989) *Navchalno-vykhovnyi protses i psykhičniy rozvytok osobystosti*. Kyiv. (in Ukrainian).
- Kozachenko, O. (2005) *Bolonskyi protses v dii. Ukraina – subiekt yevropeiskoho osvitnoho prostoru*. Kyiv: Vydavnytstvo Yevropeiskoho universytetu, 29–32. (in Ukrainian).
- Kozlova, H. (2014) *Metodyka vykladannia u vyshchii shkoli: navchalnyi posibnyk*. Odessa: ONEU. (in Ukrainian).
- Lozova, V., Trotsko, H. (1997) *Teoretychni osnovy vykhovannia i navchannia: navchalnyi posibnyk*. Kharkiv: «OVS». (in Ukrainian).
- Luзан, P. (1997) *Tsilespriamovane formuvannia navchalno-piznavalnoi aktyvnosti studentiv. Naukovyi visnyk NAU*, 1, 33–39. (in Ukrainian).
- Nahaiev, V. (2012) *Dydaktychni zasady vprovadzhennia dvorivnevoi pedahohichnoi tekhnolohii upravlinnia navchalno-tvorchoi diialnistiu studentiv vyshchikh navchalnykh ahrarnykh zakladiv: monohrafiia*. Kharkiv: Kolehium. (in Ukrainian).
- Nahaiev, V. (2015) *Universytetska osvita: navchalnyi posibnyk*. Kharkiv: «Smuhasta typohrafiia». (in Ukrainian).

- Nahaiev, V., Portian, M. (2018). *Metodyka vykladannia u vyshchii shkoli: navchalnyi posibnyk*. Kharkiv: Stylna typohrafiia. (in Ukrainian).
- Natsionalna doktryna rozvytku osvity u XXI stolitti. <http://univd.edu.ua/index.php?id=99&lan=ukr>. (in Ukrainian).
- Nikolaienko, S. (2005) *Vyshcha osvita – dzherelo sotsialno-ekonomichnoho i kulturnoho rozvytku suspilstva*. Kyiv: Znannia. (in Ukrainian).
- Proekt Zakonu Ukrainy «Pro vyshchu osvitu» (nova redaktsiia). <http://nmu.ua/legis3.php>. (in Ukrainian).
- Stepko, M., Klymenko, B. (2004) *Bolonskyi protses i navchannia vprodovzh zhyttia: monohrafiia*. Kharkiv: NTU. «KhPI». (in Ukrainian).
- Stepko, M., Boliubash, Ya. (2004) *Modernizatsiia vyshchoi osvity Ukrainy i Bolonskyi protses*. Kyiv: MONU. (in Ukrainian).
- Ukaz Prezydenta Ukrainy «Pro Natsionalnu stratehiiu rozvytku osvity v Ukraini na period do 2021 roku» vid 25 chervnia 2013 roku № 344/2013. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/344/2013> (in Ukrainian).
- Vitvytska, S. (2003) *Osnovy pedahohiky vyshchoi shkoly: metodychnyi posibnyk dlia studentiv mahistratury*. Kyiv: Tsentri navchalnoi literatury. (in Ukrainian).
- Vseukrainske Pedahohichne Tovarystvo im. Hryhoriia Vashchenka. (1997) Kyiv: Shkoliar. (in Ukrainian).
- Zakon Ukrainy «Pro osvitu» 19.07.2002 (iz zminyamy i dopovnenniamy). <https://ips.ligazakon.net/document/T172145?an=1> (in Ukrainian).

Liubov Morozova, Candidate of Chemical Sciences, Senior Lecturer at the Department of Technologies of Breeding, Production and Processing of Small Animal Products, Vinnytsia National Agrarian University, Vinnytsia, Ukraine

Research interests: applied chemistry, theory and practice of teaching chemical disciplines in agricultural higher education institutions

PRINCIPLES OF BUILDING A MODERN HIGHER AGRICULTURAL EDUCATION SYSTEM IN UKRAINE

Abstract. Nowadays, the new tasks set by the Law of Ukraine “On Higher Education” require the search for ways to improve educational process in higher education. Transition to the implementation of a new paradigm of higher education means updating all its aspects: content, forms of organization, methods and means of training, and most importantly, training of competitive employees. Currently, the educational process in higher educational institutions of Ukraine has become more complex in its tasks, more intensive in its content. It requires a deep pedagogical rethinking of the patterns of educational and professional activities, principles and methods of training and education, personality formation of the future specialist. This is determined by significant changes in the higher education system of Ukraine: the organizational structure is improved, new types of educational institutions appeared, a system of graduate training of specialists is implemented, etc., which was caused by increasing of the requirements for the training of specialists. The training of highly qualified specialists capable of creatively solving today’s complex problems is considered one of the decisive levers for overcoming the economic crisis in Ukraine and bringing the economic complex to the level of highly developed countries of the world. This fully applies to higher agricultural education, which is intricately linked to social production, ensures reproduction of the state’s production potential and is an important factor in increasing of labor productivity and ensuring the production of high-quality, competitive products. The necessity arises to increase the level of professional training of future specialists in the process of their graduate training. In this regard, the article examines the training of a future specialist with a higher agricultural education from the perspective of the achievements of pedagogical science.

Democratic processes in the state require the solution of new social requirements for higher education as the basis of socio-cultural formation of a personality.

Keywords: higher education, educational process, democratization, Bologna process, integration process, self-education.